

Llengua col·loquial, llengua literària

Toni Cucarella

És un fet inqüestionable que l'actual literatura del País Valencià s'ha consolidat a l'empara de la influència del català oriental, d'un major prestigi literari i, tot s'ha de dir, d'un mercat més ampli i normalitzat. Modernament, nosaltres –els valencians– hem tingut poca tradició literària on emmirallar-nos per a re-construir la nostra literatura amb referents «dialectals» propis (de lèxic). Tanmateix, caldrà advertir que aquesta circumstància no afecta solament els valencians. Pep Coll, escriptor de Pesonada, al Pallars Jussà, comentava en un article publicat a la revista *Lletra de Canvi*: «Si per exemple, Joaquim Ruyra, un dels assessors de Fabra en qüestions de lèxic, en lloc d'haver nascut a Blanes, ho hagués fet a qualsevol poblet del Pallars, és evident que avui el lèxic pirinenc (i nord-occidental) gaudiria d'una presència més normal i generosa en l'actual diccionari normatiu. Malauradament, però, els mots més específics d'aquestes muntanyes, en lloc de lliscar riu avall cap a l'oficialitat de la lletra impresa, s'han quedat al lloc d'origen a morir amb la seua

gent. Mentrestant, a la gran ciutat (i a tot arreu) la llengua cada dia s'empobreix més.»

Tot i això, per a ser justos, caldrà recollir també unes paraules del mestre Pompeu Fabra anotades al prefaci del seu *Diccionari general de la llengua catalana*: «Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el *Diccionari general* tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'elevi, ell que la coneix bé, a la categoria de mot literari.»

En no posseir els valencians aqueixa tradició pròpia a què adés em referia, o ser insuficient, hem hagut de poar el nostre lèxic literari d'una altra varietat lingüística més normalitzada i consolidada. Per això sovint hem negligit o abandonat la llengua viva, impossibilitant que el nostre lèxic genuí, tan català com el de Barcelona, Maó o Girona, poguera assolir aqueixa «categoria de mot literari».

Ara com ara, però, intentem, seguint la petja d'Enric Valor, d'esmenar l'omissió i girem la mirada cap al nostre vocabulari particular. Uns i altres, escriptors valencians en llengua catalana, amb major o menor convicció, hem anat incorporant als nostres textos literaris una aportació lèxica que, en gran part, encara pertany a l'àmbit de la llengua col·loquial.

Però la recuperació del lèxic particular topa sovint amb la dificultat de no disposar d'un diccionari català ampli i complet, a l'abast dels tots lectors dels Països Catalans. D'una banda, perquè els continuadors de Pompeu Fabra sovint han negligit els propòsits integradors que proposava el mestre, i de l'altra, perquè els escriptors valencians hem «temut» el dialecte. L'hem temut perquè sovint ens ha fet l'efecte que no el dominàvem prou, i la tradició literària contemporània ja ens aplana prou *un camí* a seguir, ja consolidat. També, és clar, hi ha hagut qui l'ha bandejat per considerar-lo poc «lite-

rari», fins i tot per témer de no ser prou comprès pels lectors dels altres dialectes catalans.

En el cas valencià succeeix, de més a més, que la majoria dels lectors són usuaris, com la majoria dels parlants, d'una llengua empobrida, cada vegada més castellanitzada, en el text i en el context. A mi m'agrada, com a Pep Coll, fer lliscar el lèxic col·loquial cap a la lletra impresa. Però tope amb la lamentable realitat de saber que el lector valencià d'ara, especialment el més jove, té una competència lingüística molt limitada. Són les generacions de més edat les que posseeixen encara un ric bagatge lèxic i que, per tant, estarien en condicions d'apreciar l'esforç de l'escriptor que incorpora a la llengua literària el lèxic que per a ells és encara llengua viva; però aquestes generacions són justament, i paradoxalment, les que accedeixen amb més dificultat a la normalitat lingüística. Davant aquesta contrarietat hi ha qui defensa l'opció d'escriure en un «valencià entenedor», de comptades pa-

Les generacions de més edat són les que posseeixen encara un ric bagatge lèxic i que, per tant, estarien en condicions d'apreciar l'esforç de l'escriptor que incorpora a la llengua literària el lèxic que per a ells és encara llengua viva

raules. Però aquest pragmatisme limitador dificulta, i fins i tot impossibilita, la producció d'una literatura homologable. No hem de caure en el parany de creure que escrivint d'una manera més assequible es fa millor literatura: empobrint la llengua literària condemnen la nostra literatura a una projecció estrictament casolana, d'un abast purament folclòric.

Per a la literatura l'escriptor modela el llenguatge en funció d'un tot que és el relat; la coherència de la llengua emprada pel narrador i per al diàleg dels personatges dependrà de la destresa de l'autor a l'hora de construir els diferents nivells i registres, especialment quan caldrà reproduir l'oralitat en totes les situacions que haurà de descriure. Admetem de bon principi que, per regla general, el lector de literatura és prou competent lingüísticament i, per tant, el grau de compren-

Els escriptors valencians no solament hem de «salvar els mots», sinó que també hem de mirar de recuperar els referents genuïns del nostre català

sió d'un text d'aquest nivell serà prou acceptable. Això serà així, però, en una llengua diguem-ne *normal*: castellà, anglès, danès, italià, romanès... Llengües que són pròpies en les seues comunitats polítiques i que, per tant, són la llengua única de l'ensenyament, dels mitjans de comunicació, de les diferents classes socials, etc. El cas valencià no aconsegueix aquesta regla general. Ara com ara pateix una forta aculturació que l'està desposseint dels seus trets més genuïns.

El meu parer, i el meu compromís, és que els escriptors valencians no solament hem de «salvar els mots», sinó que també hem de mirar de recuperar els referents genuïns del nostre català, i mitigar, fins on ens serà possible, la substitució cultural que el despersonalitza, sentenciant-lo a una lenta i mortal degeneració. És voler dir que un idioma és molt més que una

gramàtica. De gramàtica en té el llatí i fa segles que podreix terra. Un idioma, per a ser complet, no solament necessita la norma: li cal, sobretot, conservar el dens solatge de la seua història. Aqueixa història —de l'economia, de la cultura, del dret, de la mitologia, del clima...— que el parlant convoca d'una manera espontània, *natural*, quan l'idioma no malviu sotmès a l'aculturació que imposa el bilingüisme polític: la diglòssia social que, dia a dia, condemna el català a una degradació cultural d'efectes aniquiladors.

Tot idioma és recipient i vehicle de la cultura singular i diferenciada a la qual pertany. Inclou i sintetitza allò que podríem anomenar, si convé amb una certa ampullositat, «herència genètica col·lectiva». En la llengua literària de García Márquez, de Cesare Pavese, de Joyce o d'Enric Valor s'hi expressa un tarannà particular en què han deixat la seua empremta la història, el clima, el paisatge, la religió o les formes de producció seculars. El lèxic, la fraseologia, la tradició oral —cançó, endevinalla, rondalla o «sussoït»—, tot plegat contribueix a dotar l'idioma d'una textura cultural pròpia i «intraduïble», si més no d'una manera literal. Tot idioma és vehicle de la cultura a què pertany, alhora que compartiment tancat, però de parets poroses i permeables. Aquest compartiment, amb la seua evolució particular, ha donat una fauna i una flora també particulars, adaptades al medi i capaces d'expressar les múltiples circumstàncies que han afectat la vida d'aqueix territori. Amb aquesta mena de metàfora intente explicar que cada llengua conforma un ecosistema únic i distint: i aquesta llengua és l'única que pot explicar el contingut genuí del compartiment, és a dir, la història, el clima, els costums, la mítica... Què succeeix quan una altra llengua, que expressa un altre contingut cultural, interfereix i contamina la llengua genuïna?

No hi ha cultures bilingües. Per més que des de l'opinió política, i des de tribunes intel·lectuals pusil·lànimes, s'intente fer creure que el bilingüisme és una situació de bondat social, la realitat ho desmenteix rotundament. La realitat ja no parla de llengües en contacte (visió positiva d'allò que diuen que és el bilingüisme), sinó de llengües en conflicte (situació diglòssica que s'expressa en termes de substitució lingüística, és a dir, en termes

de cultura dominant i cultura dominada, de vencedors i de vençuts).

És un fet que en aquests moments la situació del català al País Valencià és de marginalitat absoluta, com a llengua social, com a llengua de cultura i d'informació. Hi ha les escoles, és clar, però són un reducte que cada vegada incideix menys en la realitat social. Com antany passava amb les escoles en castellà en un medi social i lingüístic majoritàriament valencià. Si, abans, al carrer, l'ús social era en català, i l'escola, minoritària i estrangera, era en castellà, en aquests moments la situació és a la inversa. Perquè l'escola, ni ara ni abans, no supleix el carrer, ni la família, i, en l'actualitat, no pot competir contra la força dels mitjans de comunicació com a vehicles de transmissió cultural i lingüística.

L'escola empra un model lingüístic homogeni, estandarditzat i culturalment asèptic. Avui ens trobem amb un lector en català que té una competèn-

La realitat no parla de llengües en contacte, sinó de llengües en conflicte, de vencedors i de vençuts

cia limitada, és usuari d'una llengua que ara s'aprèn a l'escola, mentre que desapareix de la majoria d'usos públics on antany era imprescindible, i per raó d'aquesta necessitat la gent, els parlants, modelaven la llengua, l'enriquien, l'adaptaven al seu temps. Ara això ja no passa. Hi ha hagut una fractura important entre la *qualitat* de la llengua que usaven els nostres avis, fins i tot els nostres pares, i la que ara es fa servir. Per a les generacions anteriors nostres l'ús del català era necessari en totes les facetes de la vida, i ara ja no ho és. Ara en moltes d'aquestes facetes hi mana el castellà, i el català no ha pogut evolucionar com hauria pogut fer-ho, sinó que s'ha vist substituït pel castellà.

Alguns escriptors hem fet ús dels casinos, de les sales d'espera dels ambuladors i dels mercats com un ampli i ric viver on hem pescat exemples d'una llengua viva, precisa, que matisa, però, sobretot, que transporta en

És per la por de no ser *desxifrat* que sovint la llengua literària habitual d'alguns escriptors valencians acostuma a ser uniforme i limitada, ben bé una traducció literal del castellà

el fet espontani de la parla una cultura pròpia que ara com ara també desapareix. Vull dir: a l'escola aprenen a usar el diccionari, però no a caçar gambocins ni a gambar lloros, ni a pregar a sant Blai per la tos del xic, ni ens expliquen què li va passar a la nòvia de Pinet o al rector de Sollana o a Peret i Marieta; tampoc no aprenem a calcular en quin any va manar el rei que fa quinze o si l'època que el rei Pepet portava sabatetes de fusta era abans o després de Jesucrist, de qui per cert diuen, d'ell i de sant Pere, que van perdre les espadenyes allà on brama la tonyina... Això no s'ensenya a les escoles: això s'aprèn alhora que es respira quan la llengua és única en un compartiment tancat però permeable.

Els qui escrivim en català hem de fer alguna cosa més que escriure amb correcció gramatical: hem d'amerar els nostres textos de llengua viva i cultura pròpia, tal com fan totes les altres llengües mínimament normals

Així, passa que si, com en el meu cas, hi ha un interès per transportar la llengua popular (la llengua viva, encara) a la llengua literària, ens trobem amb el problema que sovint el nostre interlocutor no està capacitat per a entendre'ns, excepte, és clar, si fem servir un català hibridat de castellà, tant lingüísticament com culturalment.

Aquest problema no el tenen les llengües en situació normal; si llegiu els qui escriuen en castellà, veureu com fan ús d'una àmplia gamma de recursos lingüístics: jocs de paraules, refranys, sentències, frases fetes, al·lusions a la seua literatura «nacional» (el Quixot, Quevedo, les oronetes de Bécquer, els *cuENTOS* de Calleja o les *fábulas* de Samaniego), que tenen com a objecte acostar autor i lector a través d'un llenguatge, no ja funcional, sinó gairebé tribal. És un gest de confiança, perquè l'emissor diu al receptor que formen part d'un mateix context cultural, que usen no solament la mateixa freqüència sinó també el mateix codi de comunicació.

Tanmateix, això no s'esdevé en «valencià». No s'esdevé perquè justament en la mesura en què el «valencià» ja no evoluciona com una llengua única i particular, les interferències lingüístiques i culturals han creat abismes de distinta competència lingüística entre autor i lector. És per la por de no ser *desxifrat* que sovint la llengua literària habitual d'alguns escriptors valencians acostuma a ser uniforme i limitada, ben bé una traducció literal del castellà. La referència a la cultura pròpia, no solament lingüística, sinó també literària, històrica o mítica, és pràcticament nul·la. Tot això actua en detriment de la qualitat de la llengua que s'usa, alhora que l'autor renuncia a les possibilitats creatives que permet el sentit figurat, el doble llenguatge, la ironia d'una frase feta o la conclusió popular. I si s'escriu en un català pobre s'agreuja la devastació cultural i lèxica de l'idioma.

És evident que dependrà del coneixement de l'escriptor traure el suc i la punta a l'idioma en cada circumstància. En definitiva, cal parar l'orella i atrevir-se a crear expressions noves amb el vell llenguatge, i evolucionar-lo. També caldrà deixar de banda molts prejudicis. És l'escriptor qui ha de de-

terminar lliurement com modela la llengua d'acord amb el seu interès creador i artístic. No sóc partidari de diccionaris prohibitius ni d'actituds preceptives en matèria de lèxic. Cada autor té la «seua pròpia llengua» en funció dels seus objectius diguem-ne artístics, és a dir de «creació literària».

En la meua literatura situe sovint les històries i els personatges en un espai «viscut»; per tant, necessite que la llengua en què s'expressen siga també una llengua «viscuda». Això m'impel·leix a fer servir un vocabulari propi que aporte la suficient versemblança i que alhora em permeta de reconèixer els personatges mitjançant la proximitat del seu llenguatge. Tot i això, vull deixar clar que no sóc partidari de l'ús indiscriminat del «dialecte». No és la meua intenció fer arqueologia lèxica, com tampoc fer de

les meues obres una imitació més o menys actualitzada de la *Rondalla de Rondalles*, enfilant arreu manera, frases i paraules en major o menor perill d'extinció. Al capdavant, malgrat tot, escric amb intenció de llengua *nacional*, com ho han fet Llorenç Villalonga, Maria Barbal, Jesús Moncada, Pep Coll i tants altres que han sabut conjuminar l'interès general amb el particular. Més encara:

Per rematar la garba, el que cal tenir en compte a l'hora d'escriure en català és que no hi ha cultures bilingües. Hi ha cultures dominants i cultures dominades. Els qui escrivim en català hem de fer alguna cosa més que escriure amb correcció gramatical: hem d'amerar els nostres textos de llengua viva i cultura pròpia. Ni més ni menys que com fan tots *els altres*. ♦